

Zoomorfna figura iz kasnobrončanodobnog naselja Kalnik - Igrišće

Vrdoljak, Snježana

Source / Izvornik: **Annales Instituti Archaeologici, 2024, XX, 181 - 193**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.33254/aia.20.1.11>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:291:220349>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-02**

INSTITUT ZA
ARHEOLOGIJU

Repository / Repozitorij:

[RIARH - Repository of the Institute of archaeology](#)

Annales
Instituti
Archeologici

Godišnjak
Instituta za
arheologiju

XX - 2024

UDK 902/904
ISSN: 1848 6363

Glavna i odgovorna urednica / Editor in chief
Katarina Botić

Tehnički urednici / Technical editors
Katarina Botić
Marko Dizdar

Uredništvo / Editorial board
Marko Dizdar, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Hrvoje Kalafatić, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Ana Konestra, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Siniša Krznar, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Andreja Kudelić, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Bartul Šiljeg, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Asja Tonc, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Marina Ugarković, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Mario Gavranović, Austrian Archaeological Institute, Austrian Academy of Sciences, Vienna, Austria
Boštjan Laharnar, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana, Slovenija
Alenka Tomaž, Fakulteta za humanistične studije, Univerza na Primorskem, Koper, Slovenija
Vesna Bikić, Arheološki institut, Beograd, Srbija
Perica Špehar, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Srbija
Miklós Takács, BTK Institute of Archaeology, Research Centre for the Humanities ELKH, Budapest, Hungary

Izdavački savjet / Editorial committee

Juraj Belaj, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Saša Kovačević, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Goranka Lipovac Vrkljan, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Daria Ložnjak Dizdar, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Branka Migotti, Zagreb, Hrvatska
Ivana Ožanić Roguljić, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Ante Rendić-Miočević, Zagreb, Hrvatska
Tajana Sekelj Ivančan, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Tihomila Težak-Gregl, Zagreb, Hrvatska
Tatjana Tkalčec, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska
Željko Tomičić, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, Hrvatska
Ante Uglešić, Sveučilište u Zadru, Odjel za arheologiju, Zadar, Hrvatska
Snježana Vrdoljak, Institut za arheologiju, Zagreb, Hrvatska

Prijevod na engleski / English translation
Marko Maras i autori

Lektura / Language editor
Katarina Botić i autori (hrvatski jezik/Croatian)
Marko Maras (engleski jezik/English)

Nakladnik / Publisher
Institut za Arheologiju
Institute of Archaeology

Adresa uredništva / Editor's office address

Institut za arheologiju
/ Institute of Archaeology
Jurjevska ulica 15
HR-10000 Zagreb
tel 385 (0) 1 615 0250
fax 385 (0) 1 605 5806
e-mail: iarh@iarh.hr
web: http://www.iarh.hr

Dizajn / Design
Umjetnička organizacija OAZA

Korektura / Proofreaders
Katarina Botić

Računalni slog / Layout
Hrvoje Jambrek

Annales Instituti Archaeologici uključeni su u indekse: Clarivate Analytics services – Emerging Sources Citation Index, SciVerse Scopus – Elsevier, Amsterdam. / Annales Instituti Archaeologici are included in the indexes: Clarivate Analytics services – Emerging Sources Citation Index, SciVerse Scopus – Elsevier, Amsterdam.

Izrađeno uz financijsku potporu Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih Republike Hrvatske. / Made with the financial support of the Ministry of Science, Education and Youth of the Republic of Croatia.

E-izdanja. Publikacija je dostupna u digitalnom obliku i otvorenom pristupu na <https://hrcak.srce.hr/en/aia> / E-edition. The publication is available in digital and open access form at <https://hrcak.srce.hr/en/aia>

Ovaj rad licenciran je pod Creative Commons Attribution By 4.0 međunarodnom licencom. / This work is licenced under a Creative Commons Attribution By 4.0 International Licence.

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

DOI 10.33254

Annales
Instituti
Archeologici

Godišnjak
Instituta za
arheologiju

SADRŽAJ – CONTENTS

6

Uvodna riječ
Introduction

Prethodna priopćenja Preliminary reports

9–24

Andreja Kudelić
Damir Kliškić
Natali Neral
Mia Marijan

Sirovina, tehnike i upotreba brončanodobne lončarije s nalazišta Dugiš u Otoku kod Sinja
Raw materials, techniques, and use of Bronze Age pottery from Dugiš site in Otok near Sinj

25–33

Marinko Tomasović †

Arhajski i početni faroški proizvodni tip Korint B amfore s gradinskog lokaliteta Sveti Petar u Makarskoj
The Archaic and early Pharos production type of Corinthian B amphora from the hillfort site of Sveti Petar in Makarska

34–53

Domagoj Perkić
Marko Dizdar
Hrvoje Potrebica

Rezultati istraživanja nalazišta Zakotorac – Gomile 2021. godine
Results of the 2021 excavations at the Zakotorac – Gomile site

54–64

Tomislav Bilić
Ivan Mirnik
Hrvoje Potrebica

Posthumous drachm of Alexander III from Kaptol – Gradca (south-central Pannonia)
Posthumno kovana drahma Aleksandra III. s lokaliteta Kaptol – Gradca (središnja južna Panonija)

65–78

Hrvoje Potrebica
Ivana Ožanić Roguljić
Sanda Hančević
Marta Kalebota

Lumbarda – Sutivan, nalaz keramike tipa Crecchio
Lumbarda – Sutivan, Crecchio-type pottery find

79–106

Pio Domines Peter
Ana Konestra

Arheološki nalazi s položaja ulica Mile Magdića 8 u Senju i nove spoznaje o topografiji kasnoantičkog i srednjovjekovnog Senja
Archaeological finds from the site at Mile Magdića Street 8 in Senj and new insights into the topography of late Roman and medieval Senj

107–125

Igor Kulenović

Arheologija krajolika Novaljskog polja
Archaeology of the landscape of Novaljsko Polje

126–151

Ana Konestra

O još jednom srednjovjekovnom groblju Vinodola: prvi podaci s istraživanja lokaliteta Bribir – Štale
Another medieval cemetery in Vinodol: first data from the Bribir – Štale excavations

152–164

Tatjana Tkalčec
Ivan Valent

Novootkriveno visinsko gradište Lepavina – Gradina i memorija o kaštelu Vina
The newly discovered hilltop site of Lepavina – Gradina and the memory of the kaštel Vina

165–180

Pio Domines Peter

Karakterizacija suhozidnog krajolika brda Mačjak kod Prtljuga (otok Ugljan)
Characterizing the dry stone walled landscape of Mačjak Hill near Prtljug (Island of Ugljan)

Pregledni radovi Review articles

181–193

Snježana Vrdoljak

Zoomorfna figura iz kasnobrončanodobnog
naselja Kalnik – Igrišče

Zoomorphic figurine from the Late Bronze Age
settlement of Kalnik – Igrišče

194–217

Šiniša Krznar

Željko Krnčević

Kristina Turkalj

Luguše i Eraci – dva ranosrednjovjekovna groblja
na rubu Danilskog polja

Luguše and Eraci – two early medieval cemeteries
on the edge of Danilsko Polje

Kratko priopćenje Short communication

218–224

Juraj Belaj

Tea Kokotović

Sebastijan Stingl

Arheološka istraživanja lokaliteta Gradišče kod
Margečana 2023. godine

Archaeological excavations of the Gradišče site
near Margečan in 2023

225–228

Upute autorima

Guidelines for Contributors

Dvadeset godina časopisa Annales Instituti Archaeologici Twenty years of the Annales Instituti Archaeologici journal

Nakon ratnih razaranja zadnjeg desetljeća 20. stoljeća, započela su veća ulaganja u infrastrukturnu izgradnju, posebno većih prometnica, čime je započelo razdoblje velikih zaštitnih arheoloških istraživanja. Paralelno je započelo znatnije ulaganje u razvoj kulture i znanosti, te posljedično i jačanje djelatnost Instituta za arheologiju. Vrlo brzo se javila ideja o objedinjavanju kraćih godišnjih izvješća terenskih istraživanja Instituta u jednu publikaciju, no format znanstvenog časopisa Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu nije odgovarao takvim potrebama. Stoga je 2005. godine utemeljen novi časopis pod nazivom Annales Instituti Archaeologici – AIA (Godišnjak Instituta za arheologiju) koji od samog početka izlazi jednom godišnje (jedan volumen, jedan broj).

Prvi volumen časopisa (I/2005) izdan je 2005. godine i objedinio je 13 radova. Osim tiskanog izdanja (ISSN 1845-4046), časopis je vrlo brzo počeo izlaziti i u elektroničkom izdanju (ISSN 1848-6363) na centralnom portalu znanstvenih i stručnih časopisa Hrčak (<https://hrcak.srce.hr/aia>). Radovi u idućem volumenu (II/2006) bili su recenzirani, no ta praksa nije nastavljena. Do volumena VIII/2012 časopis je izlazio u oba formata, ali je zbog nedostatka sredstava do danas zadržano samo elektroničko izdanje. Od volumena X/2014 do XVII/2021 u časopisu je objavljivana i ostala djelatnost Instituta koja je od 2022. godine izdvojena u posebno godišnje izvješće

Following the war-ravaged final decade of the 20th century, substantial investments were initiated in the construction of infrastructure, particularly in major roads, thereby initiating a period of extensive rescue archaeological research. Simultaneously, significant investments were initiated in the advancement of culture and science, resulting in the enhancement of the Institute of Archaeology's activities. The idea of combining the Institute's shorter annual field research reports into one publication quickly emerged, but the format of the scientific journal Prilozi Instituta za arheologija in Zagreb did not meet such needs. As a result, in 2005, a new journal was founded under the name Annales Instituti Archaeologici – AIA (Annual of the Institute of Archaeology), which has been published annually (one volume, one issue) since its inception. The first volume of the journal (I/2005) was published in 2005 and included 13 papers. In addition to the printed edition (ISSN 1845-4046), the journal soon commenced publication in electronic format (ISSN 1848-6363) on the central portal for scientific and professional journals Hrčak (<https://hrcak.srce.hr/aia>). The papers in the next volume (II/2006) were peer-reviewed, however, this practice was not continued. Until volume VIII/2012, the journal was published in both formats, but due to lack of funds, only the electronic edition has been retained to this day. From volumes X/2014 to XVII/2021, the journal

Instituta dostupno na mrežnoj stranici (<https://www.iarh.hr/hr/institut/godisnje-izvjesce-instituta/>).

Posustajanjem velikih infrastrukturnih radova, sve jačim tržišnim natjecanjem te promjenom sustava financiranja znanstvene djelatnosti, dugogodišnja forma terenskih izvješća više nije bila pogodna za objavljivanje aktivnosti koje su provedene u sklopu pojedinih znanstvenih projekata, pa je u časopis uvedeno više promjena. Umjesto objava isključivo terenskih izvješća djelatnika Instituta, 2020. godine uveden je recenzentski postupak te je časopis počeo objavljivati sve kategorije radova, osim izvornih znanstvenih, otvarajući se pri tome širem krugu autora. Uvedena je forma proširenog sažetka na stranom jeziku kako bi međunarodna vidljivost radova bila što veća, a zadržana je objava na hrvatskom jeziku, te uvedena mogućnost objave radova na stranom jeziku za strane autore uz prošireni sažetak na hrvatskom jeziku. Zatim je 2021. (Vol. XVII) izmijenjen dizajn naslovnice, a 2022. godine (Vol. XVII) i unutrašnji izgled časopisa. Od volumena XIX/2023 za sve znanstvene radove uvedeno je korištenje doi identifikatora (10.33254/aia). Uvođenjem ovih promjena i podizanjem kvalitete radova, časopis je stekao uvjete za indeksiranje u međunarodnim bazama (Web of Science i Scopus).

U dvadeset godina izlaženja, časopis je vodilo troje glavnih urednika: Željko Tomičić (Vol. I/2005 – VIII/2012), Marko Dizdar (Vol. XIX/2013 – XVI/2020) i Katarina Botić (od Vol. XVII/2021).

Dinamičnost promjena u sadržaju i uredničkoj politici časopisa u stopu je pratila razvoj u znanosti, visokom obrazovanju, kulturi i društvu općenito. Ulaskom Republike Hrvatske u Europsku uniju 2013. godine stvoreni su uvjeti stabilnijeg financiranja znanstvene djelatnosti, time i izmještanja fokusa sa stručnih na znanstvene teme. No, tek su događaji 2020. godine, obilježene pandemijom koronavirusa i potresima, potaknuli bržu transformaciju sadržaja časopisa i uredničke politike. Društvene promjene koje su uslijedile 2023. godine već nagovještaju smjer daljnjeg razvoja časopisa, ali to ostavljamo za iduće brojeve.

also published other activities of the Institute, which from 2022 have been separated into a special annual report of the Institute available on the website (<https://www.iarh.hr/hr/institut/godisnje-izvjesce-instituta/>).

With the slowing down of large-scale infrastructure works, increasing market competition, and changes in the system of financing scientific activities, the long-standing form of field reports was no longer suitable for publishing activities carried out as part of individual scientific projects, so several changes were introduced to the journal. Instead of publishing only field reports by Institute employees, in 2020 a peer-review process was introduced and the journal began publishing all categories of papers, except for original scientific papers, opening up to a wider circle of authors. The form of an extended abstract in a foreign language was introduced to increase the international visibility of the papers, while publication in Croatian was retained, and the possibility of publishing papers in a foreign language for foreign authors with an extended abstract in Croatian was introduced. Then, in 2021 (Vol. XVII), the cover design was changed, and in 2022 (Vol. XVII) the internal layout of the journal followed. From volume XIX/2023, the use of DOI identifier (10.33254/aia) was introduced for all scientific papers. By introducing these changes and improving the quality of the papers, the journal has gained the conditions for indexing in international databases (Web of Science and Scopus).

In its twenty years of publication, the journal has been led by three editors-in-chief: Željko Tomičić (Vol. I/2005 – VIII/2012), Marko Dizdar (Vol. XIX/2013 – XVI/2020) and Katarina Botić (from Vol. XVII/2021).

The dynamics of changes in the journal's content and editorial policy have kept pace with developments in science, higher education, culture and society in general. The accession of the Republic of Croatia to the European Union in 2013 created conditions for more stable financing of scientific activities, thus shifting the focus from professional to scientific topics. However, it was only the events of 2020, marked by the coronavirus pandemic and earthquakes, that prompted a more rapid transformation of the journal's content

Na kraju, bez autora, a posebno anonimnih recenzentata koji uvijek spremno odvajaju svoje vrijeme, kvaliteta sadržaja i opstanak časopisa Annales Instituti Archaeologici ne bi bili mogući. Zato svima hvala na uloženom trudu.

Katarina Botić

and editorial policy. The social changes that followed in 2023 already hint at the direction of the journal's further development, but we will leave that for future issues.

Finally, without the authors, and especially the anonymous reviewers who always willingly give of their time, the quality of the content and the survival of the journal Annales Instituti Archaeologici would not be possible. Therefore, thank you all for your hard work.

Dosadašnji brojevi časopisa Annales Instituti Archaeologici / Previous issues of the journal Annales Instituti Archaeologici

Godina izdanja / Year of publication	Godište broja / Year of issue	Broj (volumen) / Number (volume)	Format izdanja / Publication format	Ukupan broj radova / Total number of papers	Ukupan broj stranica / Total number of pages
2006	2005	I	tiskano i elektroničko / printed and electronic	13	86
2007	2006	II	tiskano i elektroničko / printed and electronic	18	101
2007	2007	III	tiskano i elektroničko / printed and electronic	19	98
2009	2008	IV	tiskano i elektroničko / printed and electronic	21	115
2010	2009	V	tiskano i elektroničko / printed and electronic	31	150
2011	2011	VI	tiskano i elektroničko / printed and electronic	22	121
2012	2011	VII	tiskano i elektroničko / printed and electronic	26	121
2013	2012	VIII	tiskano i elektroničko / printed and electronic	26	156
2013	2013	IX	elektroničko / electronic	27	194
2014	2014	X	elektroničko / electronic	35	215 (228)
2015	2015	XI	elektroničko / electronic	25	141 (148)
2016	2016	XII	elektroničko / electronic	36	222 (234)
2017	2017	XIII	elektroničko / electronic	29	181 (190)
2018	2018	XIV	elektroničko / electronic	24	160 (173)
2019	2019	XV	elektroničko / electronic	28	238 (251)
2020	2020	XVI	elektroničko / electronic	23	301 (314)
2021	2021	XVII	elektroničko / electronic	24	258 (268)
2022	2022	XVIII	elektroničko / electronic	16	222
2023	2023	XIX	elektroničko / electronic	11	151

Zoomorfna figura iz kasnobrončanodobnog naselja Kalnik – Igrišće

Zoomorphic figurine from the Late Bronze Age settlement of Kalnik – Igrišće

Pregledni članak >
Prapovijesna arheologija
Review article >
Prehistoric archaeology

Snježana Vrdoljak¹

(1) Institut za arheologiju
Jurjevska ulica 15
HR-10000 Zagreb
snjezana.vrdoljak@iarh.hr

Primljeno Received 13. 12. 2023.
Prihvaćeno Accepted 16. 09. 2024.
doi.org/10.33254/aia.20.1.11

Ključne riječi: naselje, kasno brončano doba, zoomorna figura, duhovna praksa, djetinjstvo, igra

Key words: settlement, Late Bronze Age, zoomorphic figurine, spiritual practice, childhood, game

U radu se analizira zoomorfna figura pronađena na suhozidu kasnobrončanodobnog objekta na arheološkom nalazištu Kalnik – Igrišće (sjeverozapadna Hrvatska). Figura je djelomično oštećena i nema glavu te je bilo teško odrediti kojoj vrsti životinje pripada. Najbliža analogija je u susjednoj Sloveniji na naselju Ormož. Članak donosi pregled ostalih zoomornih i hibridnih figura u periodu kasnog brončanog i početka starijeg željeznog doba na prostoru sjeverne Hrvatske i dovodi ih u vezu sa sličnim nalazima u susjednim zemljama. Donose se i zaključci o funkciji tih figura.

The paper analyses a zoomorphic figurine found on the drywall of a Late Bronze Age structure at the Kalnik – Igrišće archaeological site (north-western Croatia). The figurine is partially damaged and has no head, making it difficult to identify the animal it represents. The closest analogy is found in the neighboring Slovenian settlement of Ormož. The paper provides an overview of other zoomorphic and hybrid figurines from the Late Bronze and Early Iron Ages in northern Croatia, drawing connections to similar finds in neighbouring countries. Conclusions are also made about the function of these figurines.

Copyright © Autor(i)
The Author(s) 2024

Open Access This work is distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.
Open Access Ovak rad dijeli se prema odredbama i uvjetima licence Creative Commons Attribution 4.0 International license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), koja dopušta neograničenu ponovnu upotrebu, dijeljenje i reprodukciju u bilo kojem mediju, pod uvjetom da je izvorno djelo ispravno citirano.

UVOD

Zoomorfne figure izrađivane su u prošlosti čovječanstva još od razdoblja paleolitika kada u njegovom mlađem odsječku predstavljaju većinu predmeta umjetničkog karaktera (Karavanić 2012; Karavanić, Čondić 2018).

Riječ „zoomorfan“ dolazi od grčkih riječi ζῷον što znači životinja i riječi μορφή što znači oblik, dakle ono što je oblikom životinja. Zoomorfizam je pojava u kojoj se božanstvo prikazuje u formi neke životinje ili mu se pripisuju karakteristike životinje. Bogovi prikazani u obliku neke od životinja odlika su politeističkih religija te je tako egipatska religija bila panteon takvih bogova. U drugim religijama, kao što su grčka i rimska, uz bogove se uvijek vezala neka životinja ili ptica. Tako je simbol boga Zeusa, vrhovnog boga, bio orao, a kod recimo božice Atene, božice mudrosti, simbol je bila sova. Za to povezivanje bogova, životinja i ptica imamo bezbroj primjera i u drugim religijama u svijetu kao što su to budizam i hinduizam. To je posljedica života čovjeka u prirodnom okruženju, a sama priroda utjecala je svojim mijenama na sve djelatnosti u životu ljudskih zajednica u prošlosti. Sam život ljudskog bića u dalekoj prošlosti bio je shvaćen kao religiozan čin u okviru kojeg blagovanje, rad i spolni život imaju sakramentalnu vrijednost (Karavanić, Čondić 2018: 6). Karavanić, Čondić (2018: 6) također navode da kada govorimo o početcima religije na temelju materijalnih izvora, na toj razini još nije moguće razlučivati religiju od magije, koje su u davnoj prošlosti vjerojatno bile jedno te isto.

Još je Miličević (1988: 30), pišući o religiji vučedolske kulture, navela da duhovni i religiozni svijet prapovijesne kulture nije lako odrediti jer nemamo sačuvane mitove, tradiciju niti opise rituala. Međutim, ostaje nam da materijalne izvore koje su nam ostavila ta društva povežemo s već poznatim religijama Bliskog istoka i klasične Europe.

Prapovijesne zajednice i njihov duhovni svijet bile su sasvim sigurno osnova za sve kasnije religije. No, kada govorimo o zoomorfnim figurama ne moramo se nužno orijentirati na njihovu duhovnu simboliku. Naime, one su mogle imati i neku drugu funkciju u životu zajednice. Mogle su tako biti i dječje igračke, ili su mogle imati višestruku funkciju.

Povijest istraživanja

O zoomorfnim figurama brončanog i starijeg željeznog doba na području sjeverne Hrvatske nije se puno dosada pisalo. Uglavnom se o njima govori u radovima koji su se bavili prikazom materijalne kulture pojedinih gradinskih naselja, kao npr. Belaj (Majnarić-Pandžić 1986) i Kiringrad (Balen-Letunić 1987).

Treba izdvojiti rad Laze Čučkovića (1989) u kojemu se govori o prapovijesnim glinenim figurama sjeverozapadne Hrvatske. U tom su radu opisane i figure iz neolitika i eneolitika, kao što je ona iz Malog Korenova, te vučedolska s nalazišta Apatovac – Hum i Koprivnička Rijeka – Rudine 1. Iz razdoblja kasnog

brončanog doba navodi se samo nalaz ljudske noge s nalazišta Križevci – Ciglana ali ona već predstavlja antropomorfne primjerke. Tu je spomenut i nalaz glinene figure s gradine Marić kod Mikleuške. Ovo je specifičan primjer figure koja predstavlja tip hibridne figure kao spoja životinje i ljudskog tijela.

U novije vrijeme objavljen je rad Mate Ilkića (2006) koji opisuje figure kasnog brončanog i starijeg željeznog doba iz Sotina. U radu se donosi opis tih figura, ali se raspravlja i o njihovoj funkciji, osobito onoj u duhovnoj praksi zajednica brončanog i starijeg željeznog doba.

Potrebno je, naravno, spomenuti i sintezu Alojza Benca (2012) o religijskim predstavama prastanovnika južnoslavenskih zemalja, a značajna je studija Branke Raunig (2004) o religiji i umjetnosti prapovijesnih Japoda.

Kontekst nalaza zoomorfne figure iz naselja Kalnik – Igrišće

Arheološko nalazište Kalnik Igrišće nalazi se na brdu Kalnik oko 20 km sjeverozapadno od grada Križevci (karta 1).

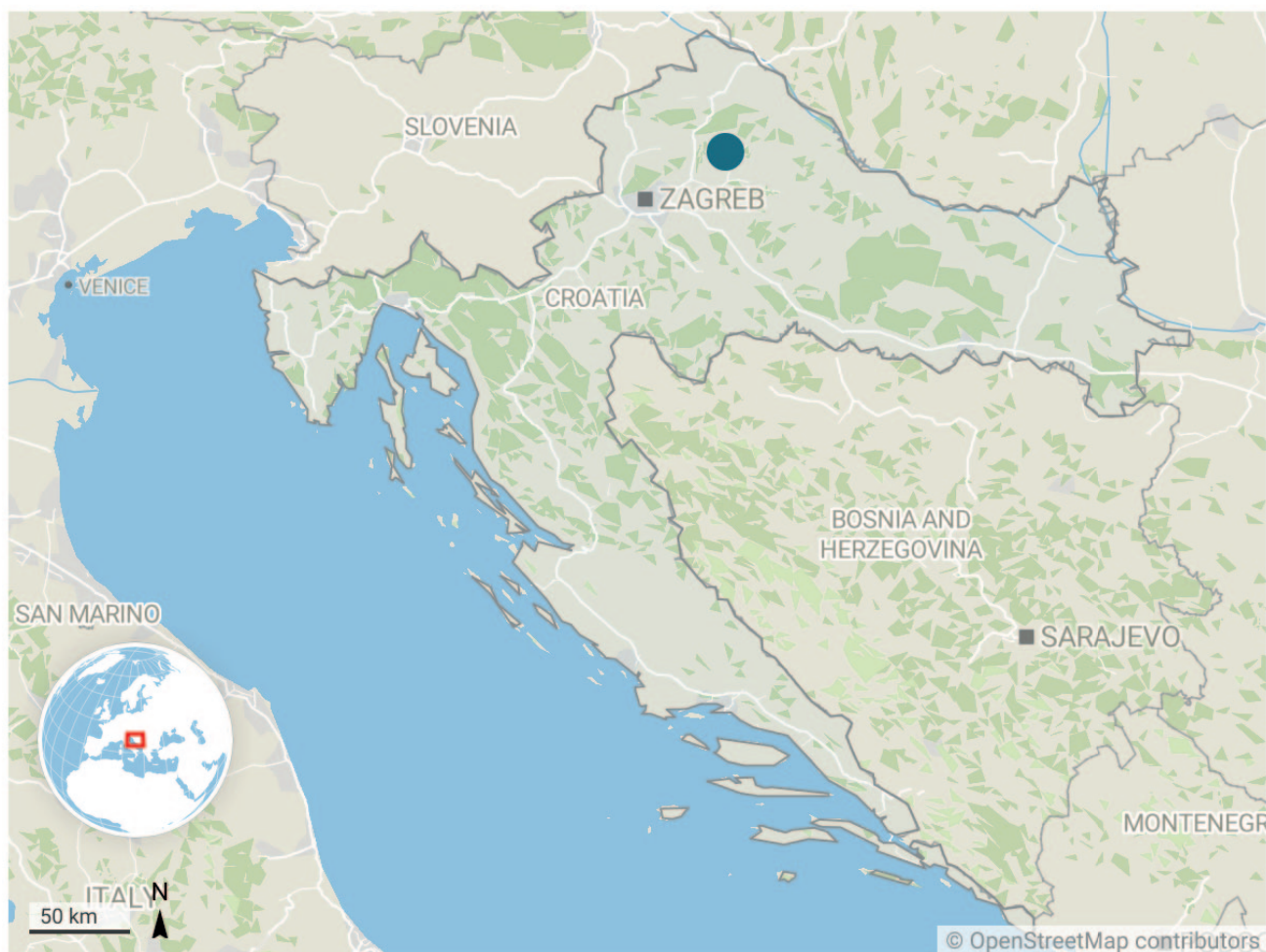
Samo nalazište smješteno je na južnim obroncima Kalnika na oko 500 m nadmorske visine te tako pripada visinskome tipu naselja (sl. 1).

U blizini prapovijesnog naselja nalazi se srednjovjekovna crkva Sv. Martina (Burmaz 2006).

Početak 20. stoljeća u Arheološkom muzeju u Zagrebu evidentirani su brončani nalazi s područja Kalnika i okolice Križevaca. Riječ je o nalazima s područja općine Petar Orehovec (Vinski-Gasparini 1973: 136, 180; T. 93: 13–17). Nalazi su datirani u kasno brončano doba i kulturu polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj.

Već početkom 80-tih godina tadašnji kustos arheolog Gradskog muzeja u Križevcima, Zoran Homen, potaknut brojnim pronađenim arheološkim predmetima s područja Kalnika, provodi sustavne terenske preglede na Kalniku, a ubrzo nakon toga provodi arheološko iskopavanje podno utvrde Veliki Kalnik (Homen 1981: 19). Tada su otkriveni pomiješani gornji slojevi s nalazima iz svih razdoblja, ali u najdonjim slojevima otkriveni su predmeti iz vremena eneolitičke vučedolske kulture i brončanodobna licenska keramika (Homen 1981).

Rezultati terenskog pregleda južnih obronaka Kalnika potaknuli su Zorana Homena da 1987. godine provede prvo istraživanje na Igrišću (Homen 1989). Arheološkim iskopavanjima otkriveni su ulomci kasnobrončanodobne lončarije iz vremena grupe Baierdorf – Velatice ili točnije grupe Zagreb prema Vinski-Gasparini (1983). Osim lončarije, pronađeni su i cjeloviti brončani predmeti te jedan kameni kalup za lijevanje igala. Nakon tih istraživanja, Zoran Homen i Gradski muzej Križevci dogovorili su suradnju s Arheološkim zavodom Filozofskog fakulteta i prof. dr. sc. Nives Majnarić-Pandžić te su istraživanja sljedeće godine započela u okviru ove suradnje i trajala su do zaključno 1990. godine. U ovim istraživanjima

Karta 1 Položaj arheološkog nalazišta Kalnik – Igrišće (izvor: OpenStreetMap, Creative Commons Attribution-ShareAlike 2.0 license, CC BY-SA 2.0; Created with Datawrapper; izradila: K. Botić, 2024.)

Map 1 Position of the archaeological site of Kalnik – Igrišće (source: OpenStreetMap, Creative Commons Attribution-ShareAlike 2.0 license, CC BY-SA 2.0; Created with Datawrapper; made by: K. Botić, 2024)

Sl. 1 Pogled na nalazište s juga (snimila: S. Vrdoljak)
Fig. 1 View of the site from the south (photo by: S. Vrdoljak)

istraženo je samo oko 90 m² površine, ali su rezultati istraživanja bili vrlo zanimljivi i značajni. Na toj maloj površini pronađeno je više ognjišta od zapečene zemlje pored kojih su pronađeni ulomci kamenih kalupa za lijevanje brončanih predmeta te manji utilitarni brončani predmeti. Ovo govori u prilog tome da je na tom mjestu otkriven dio naselja u kojemu su se proizvodili brončani predmeti iz vremena starije faze kulture polja sa žarama (Majnarić-Pandžić 1992; Vrdoljak 1992; Vrdoljak, Forenbaher 1995).

Nakon duže stanke, istraživanja su ponovo pokrenuta 2006. godine od strane Instituta za arheologiju u Zagrebu, a sonda je otvorena na platou istočno od crkve Sv. Martina na katastarskoj čestici 233 na oko 492 m nadmorske visine (Karavanić 2007). U toj prvoj sondi istraživanja su se odvijala do 2012. godine i u njoj je istražen zapadni dio kasnobrončanodobnog objekta (Karavanić, Kudelić 2019). Godine 2014. istočno od sonde 1 otvorena je nova veća površina od 102 m² (sl. 2) gdje su istraživanja vođena sve do danas.

Kudelić 2017: 84). Godine 2015. u gornjem, sjevernome dijelu sonde otkriven je kasnosrednjovjekovni objekt četvrtastog tlocrta, a pokretni materijal iz kasnog srednjeg vijeka nalazio se i u slojevima s erozijom. Ispod tog objekta otkriven je dio jamskog objekta iz razdoblja kasne antike, a nalazom novca datiran je u 4. st. Na ovom prostoru otkriven je i objekt latenske kulture iz 2. st. pr. Kr. (Karavanić, Kudelić 2016). Intaktni slojevi i strukture nalaze se ispod tih kasnijih slojeva, a čine ga strukture sastavljene od kamena te ostaci ognjišta i peći koji su na osnovi nalaza ulomaka kalupa, ingota, puhaljke te šljake povezani s proizvodnjom metala u naselju (Karavanić, Kudelić 2017: 84). Ova istraživanja pokazala su da se na ovome prostoru nalaze barem dvije terase koje su uvjetovale raspored u domaćinstvu, ali i način gradnje objekata (Karavanić, Kudelić 2017: 85). U istraživanjima 2016. godine nastavljeno je iskopavanje strukture peći i ognjišta, ali i drugih kamenih struktura povezanih s njima. Autorice (Karavanić, Kudelić 2017: 84–85) ističu da je ova kampanja

Sl. 2 Sonda 2 iz 2014. (snimila: S. Vrdoljak)
Fig. 2 Trench 2 from 2014 (photo by: S. Vrdoljak)

Cilj istraživanja bio je definirati tlocrt pronađenog kasnobrončanodobnog objekta u njegovome istočnome dijelu. Zbog relativno velike površine i izrazite slojevitosti mlađih arheoloških razdoblja te složenosti arheoloških zapisa na nalazištu, 2014. godine otkriveni su i dokumentirani tek mlađi povijesni i prapovijesni slojevi (Karavanić,

iskopavanja bila izrazito složena zbog slojevitosti nalazišta i velikog broja nalaza u njima. Prostor je bio podijeljen na sjeverni i južni dio, a pratio je gore navednu konfiguraciju terena. U sjevernom dijelu se nalazilo oveće ognjište sa sačuvanim posudama *in situ* (Karavanić, Kudelić 2017; Marijan, Kudelić 2023). Južno od toga otkrivena je suhozidna struktura

sastavljena od pravilno poslaganog kamenja u dužini oko 2 m (sl. 3). Uz to kamenje nalazili su se ostaci lijepa. Pretpostavljeno je da se radi o potpornom zidu terase. Upravo na ovome zidu otkrivena je 2016. godine figura koja se ovdje analizira.

Sl. 3 Suhozid na kojem je pronađena zoomorfna figura (snimila: A. Kudelić)
Fig. 3 Drystone structure on which the zoomorphic figurine was found (photo by: A. Kudelić)

Istraživanja su nastavljena sve do 2019. godine. U istraživanjima 2019. otkriven je te istražen dio kasnobrončanodobnoga zemljano-drvenoga bedema (Kudelić 2020: sl. 1). Bedem koji se pruža duž ruba prostrane terase preliminarno je datiran u mlađu kulturu polja sa žarama (Ha B stupanj), ali se u tlu za gradnju nalaze i ulomci keramike tipični za stariju fazu kulture polja sa žarama (Kudelić 2020: 288). Uz zapadni rub bedema nalazi se niz rupa od drvenih stupova. Zapadno od bedema, arheološka istraživanja otkrila su ostatke većeg, dobro očuvanog kasnobrončanodobnog opožarenog objekta koji je vjerojatno predstavljao domaćinstvo. Njegova analiza je još u tijeku, a dio arheoloških nalaza iz njegovoga istočnoga dijela u sondi 1 objavljen je u zasebnoj monografiji (Karavanić, Kudelić 2019). Arheološka iskopavanja završila su s pauzom od četiri godine, 2023. godine i analiza nalaza je još u tijeku.

Zoomorfna figura

Zoomorfna figura (sl. 4), pronađena u istraživanjima 2016. godine na Kalniku – Igrišću, imala je sljedeće dimenzije: dužina 10 cm, širina 5 cm.

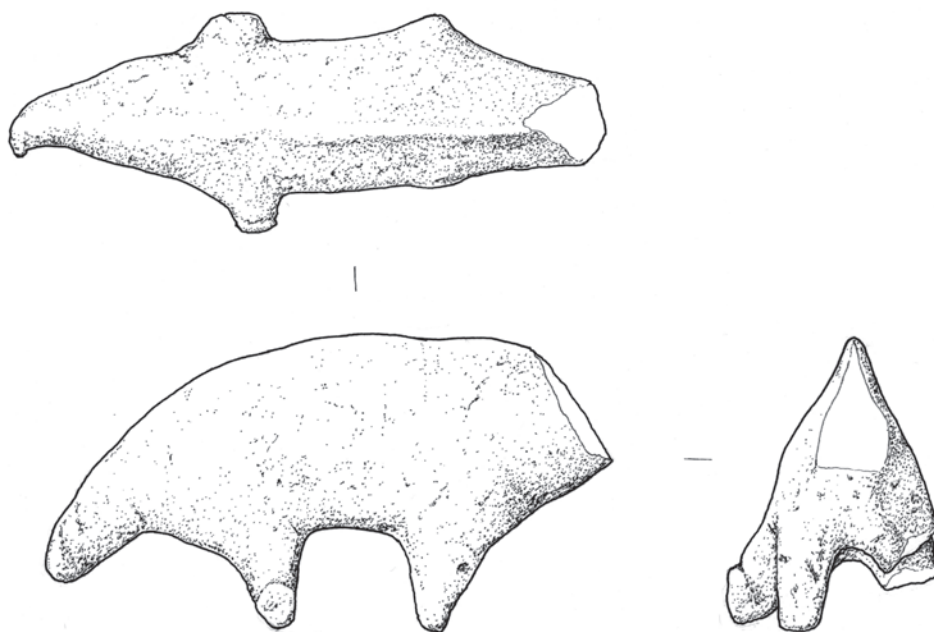
Sl. 4 Zoomorfna figura (snimio: I. Krajcar)
Fig. 4 Zoomorphic figurine (photo by: I. Krajcar)

Figura ima modelirane četiri stilizirane, ali zdepaste noge koje više podsjećaju na batrljke. Na prvi pogled bi se moglo reći da je figura modelirana od jednog komada gline i da joj se nisu dodavali neki dijelovi apliciranjem drugih komada glinene smjese. Glava joj nije sačuvana i vidljiv je stariji lom. Glava se vjerojatno nastavlja iz tijela odnosno leđa bez naglašavanja vrata. Leđni hrbat je naglašen, a iz njega se polulučno nastavlja zadebljani rep (sl.5).

Figura je svijetlosmeđe boje, izrađena je od dobro pročišćene smjese gline, a površina joj je dobro uglačana. Ove tehnološke karakteristike u suprotnosti su s tehnologijom izrade većine prapovijesnih zoomorfniha figura koje su uglavnom grube izrade.

Vrlo je teško reći koju životinju je predstavljala ova figura jer nije sačuvana glava, a i model životinje je vjerojatno dosta stiliziran. Jedna od mogućnosti je da je ovo bila figura svinje, no postoje neki prijedlozi¹ da je možda riječ o figuri jazavca. To bi bio jedan vrlo rijedak prikaz jazavca među nalazima prapovijesne umjetnosti. Jazavac (*Meles meles*) pripadnik je roda kuna, a tijelo mu je snažno i zdepasto (sl. 6). Jazavac se svrstava u sitnu ili dlakavu divljač (Konjević 2005: 46). Može ga se naći diljem cijele Hrvatske, osim na jadranskim otocima (Konjević 2005: 46). Jazavac pažljivo bira svoje stanište koje se najčešće nalazi na padanima hrastovih, grabovih, bukovih ili miješanih šuma i u blizini obradivih površina ili vinograda (Konjević 2005: 46). Jazavac može narasti u dužinu do 60 cm i u visinu do 30 cm, a težina odrasle jedinke može iznositi i 16 kg (Konjević 2005: 46). Jazavac je najteži na početku zime kada

¹ Dr. sc. Andreji Kudelić, koja je zajedno sa mnom iskopavala arheološko nalazište na Kalniku – Igrišću, zahvaljujem na sugestijama.

Sl. 5 Crtež zoomorfne figurine (crtež: M. Galić)
Fig. 5 Drawing of the zoomorphic figurine (drawing by: M. Galić)

se energija prikuplja kao masnoća u njegovome tijelu i teži do 30 kg, a na početku proljeća se težina smanjuje od 10 do 16 kg. Jazavci ne prolaze period hibernacije, ali je njihova aktivnost tijekom zime znatno smanjena (Zalewski et al. 2007: 645).

U narodu je poznata ljekovitost masti jazavca. Mast jača imunitet i liječi bronhitis, astmu i pušački kašalj, a sadrži dosta esencijalnih masnih kiselina i veće količine vitamina A (Moslavac et al. 2020: 46). Mast se 60-tih i 70-tih godina prošlog stoljeća mogla kupiti u ljekarnama u južnoj Njemačkoj, a koristila se prije svega za cijeljenje rana i saniranje opekline (Konjević 2005: 48). Danas je također tražena i u Poljskoj gdje se može kupiti i preko interneta, a služi za ublažavanje reumatizma što se temelji i na znanstvenim spoznajama jer mast sadrži kortikosteroide (Zalewski et al. 2007: 646). Ljekovitost jazačeve masti proizlazi iz načina ishrane jazavca. Jazavac je u principu svežder, ali glavninu njegove prehrane čini biljna hrana kao što su voće, šumski plodovi, korijenje, gomolji i sl. (Konjević 2005: 47). Meso jazavca se jede i to osobito u sjeverozapadnim krajevima Hrvatske te se tako u literaturi navodi da se u okolini Belišća priprema gulaš od jazavčevog mesa (Konjević 2005: 48). Često je i sušenje jazavčevog mesa, a na jazavca kao pečenje se rjeđe nailazi.

Važno je napomenuti da se unutar dosada analizirane faune s Kalnika (Karavanić, Kudelić 2019) ne nalaze kosti jazavca. Zanimljivo je da je jazavac pronađen na keltskim nalazištima u Srbiji

(Radišić 2022) gdje su kosti jazavca zastupljene na lokalitetu Židovar u 1,3 % (Radišić 2022: 58, tab. 3.2). Na nalazištu Čarnok prisutan je jedan primjerak kosti jazavca (Radišić 2022: tab. 7.1) dok je na nalazištu Stari vinogradi pronađen je distalni kraj desnog humerusa jazavca (Radišić 2022: slika 7.20.).

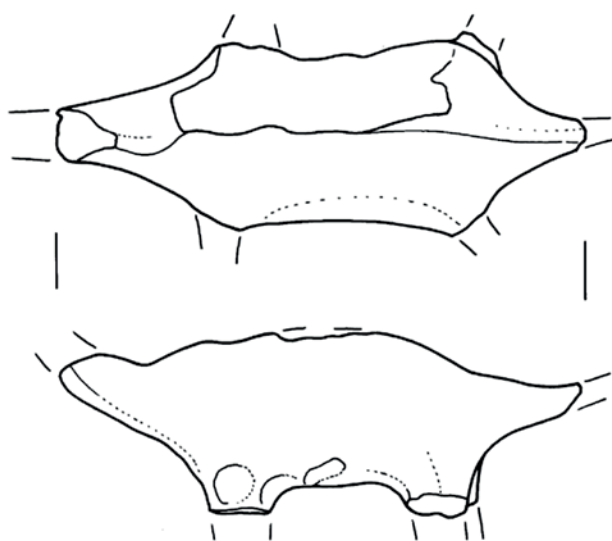
Analogije ovoj figurici pronalazimo u naselju Ormož u slovenskoj Štajerskoj (sl. 7) koje vremenski i kulturno odgovara naselju na Kalniku – Igrišču.

O samoj figurici u naselju Ormož nije bilo puno govora u monografiji, ali to nije neuobičajeno za objave takvih naselja. Punomanjapažnja posvećivala se tom tipu nalaza u kasnobrončanodobnim i starije željeznodobnim naseljima. Vrlo je zanimljivo da se ove dvije zoomorfne figure pojavljuju na dva vrlo srodna arheološka nalazišta, s time da o okolnostima nalaza figurice u Ormožu nemamo detaljnijih informacija dok je nalaz na Kalniku – Igrišču jasno definiran stratigrafskim odnosima te se može reći da pripada suhozidu iz faze A. Iz tog vremena je i nalaz ljevačke radionice (Karavanić, Kudelić 2019: sl. 7.4.) koji pripada samom kraju kasnog brončanog doba i može se dovesti u vezi s ostavom kalupa i ljevačkom radionicom u Svetom Petru Ludbreškom (Šimek 2004).

Sama figura životinje na Kalniku – Igrišču ne govori puno o svojoj funkciji. Ona je mogla biti dječja igračka, ali nije isključena niti njena uloga u duhovnim praksama žitelja Kalnika na samom kraju kasnog brončanog doba.

Sl. 6 Jazavac u prirodi (izvor: <https://www.summagallicana.it/>)
Fig. 6 Badger in nature (source: <https://www.summagallicana.it/>)

Sl. 7 Zoomorfna figurica iz naselja Ormož (preuzeto od Dular, Tomanič-Jevremov 2010: 77, sl. 91: 6, CC BY-NC-SA 4.0, <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>)
Fig. 7 Zoomorphic figurine from the Ormož settlement (taken from Dular, Tomanič-Jevremov 2010: 77, Fig. 91: 6, CC BY-NC-SA 4.0, <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>)

O zoomorfnim figurama kasnog brončanog i starijeg željeznog doba na prostoru sjeverne Hrvatske

Figura bovida ističe se kao najzastupljeniji tip zoomorfnih figura. Figure bovida potječu još iz neolitika i povezuju se s kultom plodnosti (Stanković 1991). Na lokalitetu Knjepište pojavljuju se i u obliku amuleta (Stanković 1991: T. 1).

Jedna takva figura pojavljuje se na Gradini Marić kod Mikleuške koja se datira u mlađu fazu kulture polja sa žarama (Rakvin 2015: sl. 4). Ova figura je vrlo realistična kao i neke figure koje su pronađene na kulturnom mjestu 1 na Gradini Turska Kosa kod Topuskog (Čučković 2009: sl. 34). U ostavi Poljanci I pronađen je vrlo realističan prikaz bovida od bronce u vidu privjeska (Vinski-Gasparini 1973: T. 48: 22; Miklik-Lozuk 2009: sl. 6).

Simbolika bovida, prisutna još iz vremena neolitika, s jedne strane rezultat je suživota čovjeka i životinje, a s druge strane sigurno je i dio njihovog duhovnog svijeta te simbolike koja je proizašla iz prirodnog okruženja i potrebe čovjeka da ovlada prirodom i što bolje prati njene mijene.

Tako se već u neolitiku Karpatske kotline pojavljuju rogovi kao simbol kod tzv. monumentalnih rogolikih glinenih figura (engl. *monumental horned clay figurines*) koje je objavila i detaljno analizirala E. Banffy (2019: Fig. 4.1–4.17). Zanimljivo je da je jedan sličan predmet objavljen i na kulturnom mjestu 1 na gradini Turska Kosa kod Topuskog (Čučković 2009: sl. 34), ali o njemu autor nije ništa detaljnije rekao, no objavio ih je zajedno s drugim hibridnim figurama. U eneolitiku, u vučedolskoj kulturi pojavljuju se žrtvenici u obliku rogova („konsekrativni rogovi“) koji se povezuju s većim primjercima u minojskoj kulturi na Kreti (Miličević 1988: 30, kat. br. 39). Smatra se da su preteče ovih žrtvenika bile na prostoru Male Azije i pokazuju predindoeuropsko porijeklo te ih se povezuje s bikom kao simbolom plodnosti koji stoji u uskoj vezi s Velikom Majkom, božicom zemlje (*Magna Mater*). Miličević (1988: 30) spominje da su u urušenju vučedolske kuće na nalazištu Vinkovci – Hotel pronađeni rogovi koji su mogli biti zaštitnici kuće, blagostanja i obilja. Ta praksa i štovanje bovida nastavila se i u kasnijim vremenima. Tako se na nalazištu Kaptol pojavljuje ritualna posuda *askos* koja je imala dršku u vrlo realističnoj formi bovida (Potrebica 2009: sl. 4). Drške u obliku bovida pojavljuju se i na askosu iz Dalja (Vinski-Gasparini 1973: 162, T. 118: 7–8), ali se javljaju i u Batini (Metzner-Nebelsick 2002: 151, 607, T. 14: 14). Dakle, sasvim je sigurno da se kult bovida i plodnosti nastavio štovati i tijekom starijeg željeznog doba.

Na prostoru daljske grupe, na nalazištu Sotin objavljeni su nalazi bovida, ekvida te ptice, ukupno 32 primjerka (Ilkić 2006). Među tim figurama navodi se 13 figura bovida (Ilkić 2006: T. 1: 4–6; 2: 1–2, 4, 6–8; 3: 1–3, 9; 5: 2, 5, 7–8), tri ekvida (Ilkić 2006: T. 1: 1–3; T. ??: 1, 4) te tri figure u obliku ptice (Ilkić 2006: T. 4, 5, 7–8; T. 5, 3, 6).

U novije vrijeme, s područja Bosne i Hercegovine imamo nalaz zoomorfnih figura s lokaliteta Dobrinje kod Visokog gdje je pronađena jedna cjelovita i tri fragmentirane figure (Gavranović 2005: T. 1; 2: 1–3). Gavranović (2005: 95) za cjelovitu figuru pretpostavlja da se radi o prikazu jelena, ali ostavlja mogućnost da je to i prikaz svinje. Ovo posljednje čini nam se vjerojatnijim. Među ostalim fragmentiranim figurama ističe se svojim oblikom jedna (Gavranović 2005: T. 2: 3) koja bi mogla biti slična ovoj zoomorfnoj figuri s Kalnika – Igrišča. Autor se u svome radu poziva i na nalaze s drugih lokaliteta u Bosni i Hercegovini kao što je Donja Dolina gdje su također pronađene zoomorfne figure (Gavranović 2005: T. 6).

Na nalazištu Donja Dolina otkriveno je nekoliko keramičkih figura od kojih je jedna (Marić 1964: T. 24: 7) mogla predstavljati govredo, a možda i divlju svinju. Ostale figure (Marić 1964: T. 24: 1–5) pripadaju tipu hibridnih figura koje su imale tijelo čovjeka i glavu životinje. Marić (1964: 55) pretpostavlja da su imale funkciju u magijskim obredima. Čiro Truhelka je u svom radu o Donjoj Dolini objavio jednu figuru (Truhelka 1909: sl. 9).

Autorica koja se posebno bavila umjetnošću i religijom prapovijesnih Japoda na prostoru Bosne i Hercegovine, pa tako i zoomorfnim i antropomorfnim figurama, je Branka Raunig (2004). Ona već u uvodnome dijelu naglašava da je prikaz ljudskog i životinjskog tijela poznat u prapovijesnoj umjetnosti još od paleolitika (Raunig 2004: 7). Posebnu pažnju posvetila je nalazima iz sojeničarskog naselja Ripač gdje je pronađeno više njih, a nalazile su se zajedno u kulturnom sloju na mjestu koje je moglo predstavljati i neki kulturni prostor (Raunig 2004). Sveukupno je pronađeno oko 14 figura (Raunig 2004: T. 6: 3; 8: 1–3; 9: 1; 10: 2; 6: 1; 7: 1–2; 10: 1–3; 11: 1–2). Autorica (Raunig 2004: 50) za ove figurine pretpostavlja da su mogle služiti u magijskim obredima i navodi njihove paralele s nalazima s Turske kose kod Topuskog.

Na Gradini Turska Kosa, uz stilizirane hibridne figure pronađeno je i dosta vrlo realističnih figura konja (Čučković 2004: sl. 25, T. 89: 1–2, 4, 9). Autor monografije o Turskoj kosi (Čučković 2009: 38) povezuje te figurice s kultom pokojnika, ali donosi i jedno zanimljivo mišljenje o povezanosti kulturnog mjesta s blizinom ležišta željezne rudače i metalurgijom željeza koja se širila s utjecajima nomada (konji) s istoka na samom kraju kasnog brončanog doba i početkom starijeg željeznog doba na prostoru istočnih Kolapijana. Na području zapadnih Kolapijana vrlo su značajni nalazi iz Podzemelja u Beloj krajini gdje je pronađeno više konjskih figura (Dular 1978: T. 30: 1–2), od kojih je vrlo zanimljiv nalaz konja na kotačima (Dular 1978: T. 29: 1) koji također potvrđuju utjecaje s istoka koje su donosili nomadi na konjima. Tako se može reći da se na kraju kasnoga brončanog doba omjer bovida i konja povećava u korist konja. Analogije ovome konju možemo naći na prostoru Gava kulture u Mađarskoj na naselju Baks-Temetopart (Kósa 2023: Fig. 18: pit O2S3). Zanimljivo je da se u tom radu donosi slična rekonstrukcija kola (Kósa 2023: Fig. 11–12). Ovdje je vidljiva promjena u mogućoj duhovnoj simbolici jer se težište s prikaza ptica koje vuku kola, kao u Dupljaji, prebacuje na nomade i njihove konje koji vuku kola iako se mora reći da se i dalje pojavljuju figure ptice, ali je konj dominantan u prikazu. Prikazi konja povezuju se s prodorom nomadskih naroda na kraju kasnog brončanog doba, ali isto tako i s htoničkom simbolikom (Kossack 1954).

Na području Mađarske pronađeno je na iskopavanjima naselja Gava kulture Baks-Temetopart (Kósa 2023) 65 figura u 18 jama i još šest kao slučajni nalazi. Riječ je o velikome naselju na lijevoj obali rijeke Tisze. Glinene figure su detaljno opisane i analizirane tako da nam pružaju važan komparativni materijal za nalaze u sjevernoj Hrvatskoj iz perioda kasnog brončanog doba.

Na naselju Baks pronađeno je 48 zoomorfnih figura od gline. Na osnovi oblika tijela i nekih drugih dijelova, moguće je definirati različite životinjske vrste. Pronađene su figure konja (njih 24), svinje (10) te ovca i pas. U 12 slučajeva sačuvan je samo

torzo te se na osnovi njega moglo zaključiti da se radi o prikazu životinje. Zanimljivo je da autor (Kósa 2023: 98) navodi da je na nekim figurama moguće odrediti spol životinje (Kósa 2023: Fig. 10). Autor (Kósa 2023: 98–99) navodi da su neke figure bile izrađene od fine gline s primjesom groga i pijeska, dok su druge imale nešto grublju strukturu. Također navodi da postoji veliki broj teorija koje pojašnjavaju funkciju ovih figura (Kósa 2023: 100), a kreću se od toga da su mogle biti dječje igračke i da su ih izrađivala djeca ili neiskusni lončari. Druge teorije pretpostavljaju njihovu ulogu u ritualima plodnosti ili da su mogli služiti kao amuleti. Zaključujemo da su mogle imati i jednu i drugu funkciju, a o njihovoj ulozi u ritualima i duhovnoj simbolici biti će riječi nešto kasnije.

Ptice se pojavljuju kao prikaz tijekom cijelog brončanog doba. Pojavljuju se kao samostalne figure, kao privjesci ili amuleti često od bronce, kao posude u obliku ptica te kao motiv na kasnobrončanodobnoj toreutici odnosno kao motiv na kasnobrončanodobnim posudama ili na kasnobrončanodobnom defenzivnom oružju. O duhovnoj simbolici ptica u brončanodobnoj i halštatskoj simbolici pisao je još Kossack (1954) o motivu tzv. *Vogelbarke*. Na našim prostorima ptica se kao privjesak pojavljuje u kasnobrončanodobnim ostavama brončanih predmeta npr. u ostavi Brodski Varoš (Vinski-Gasparini 1973: T. 53: 9, 12) i Beravci kod Slavenskog Broda (Vinski-Gasparini 1973: T. 109: 10) te u ostavama Bingula – Divoš (Vinski-Gasparini 1973: T. 85: 20) i Adaševci u istočnom Srijemu (Vinski-Gasparini 1973: T. 130A: 5). Jedna aplika u formi barske ptice/patke pronađena je u ostavi Markovac – Grunjac u Banatu (Jovanović 2010: T. 58: 493). Privjesak iz ostave Brodski Varoš (Vinski-Gasparini 1973: T. 53: 12) je vrlo zanimljiv jer predstavlja stilizirano ljudsko tijelo na vrhu kojega je umjesto glave barska ptica/patka te je u svom stiliziranom i smanjenom obliku prikaz čovjeka/šamana s glavom ptice kao što je to bila figura iz Dupljaje i one nešto kasnije figure iz Ormoža i Grajskog hriba. Može se također reći da je u ranijoj fazi kasnog brončanog doba i kulture polja sa žarama težište bilo na prikazivanju ptica dok se u mlađoj fazi više prikazuju bovidi, a na samom kraju kasnog brončanog doba i konji. Iz mlađih razdoblja imamo također prikaze ptica pa su tako glinene figure ptica pronađene u Ormožu (Dular, Tomanič-Jevremov 2010: sl. 91: 3–4) te u Podzemelju kao zvečka (Dular 1978: T. 29: 5). Iz Dalja potječe keramička zvečka i jedna šalica s ručkom u obliku glave s vrlo dugim kljunom. U Batini je pronađeno nekoliko predmeta od bronce ukrašenih ptičjim protomama (Metzner-Nebelsick 2002: 612, 618, T. 19: 8–10; 28: 28). Otkrivena je i jedna keramička šuplja plastika, kao i jedna ornitomorfna posuda (Metzner-Nebelsick 2002: 151, 607, 616, T. 14: 15; 26: 9). Simbolika vodenih ptica usko je povezana s prirodnim okruženjem u kojem su živjeli nositelji kulture polja sa žarama. Ptica se povezuje sa

Suncem, a ta se solarnost prikazuje u umjetničkom obrtu u kompoziciji koju tvore patke, sunčevi kolut i barka (Ilkić 2006). Otuda i njemački naziv *Vogelbarke* za motiv koji je vrlo čest na predmetima kulture polja sa žarama npr. na metalnim vedrima, na gornjem dijelu mačeva (Schwarz 2004). Ono što on predstavlja jest prijenos Sunca na jednome čamcu. Slične predstave pojavljuju se u nordijskom krugu kasnog brončanog doba kao slikarije na stijenama ili kao motivi na brončanim britvama. U duhovnoj simbolici to je prijenos duše ili duha u podzemni svijet ili onostranost što u klasičnom svijetu predstavlja Had (Schwarz 2004).

Posebnu kategoriju predstavljaju tzv. hibridne figure ili bića koja se pojavljuju u kasnom brončanom i u starijem željeznom dobu na prostoru sjeverne Hrvatske i susjednim zemljama. Na prostoru Hrvatske tu je figura iz Mikleuške (Gradina Marić) (Čučković 2004: sl. 18; Rakvin 2015: sl. 3). Riječ je na prvi pogled o figuri od gline koja predstavlja muški lik (Čučković 1989: sl. 4; 2004: 18, kat. br. 9). Figura je valjkastog oblika s naglašenom glavom na kojoj se ne naziru oči nego samo nos (Čučković 1989: 74). Roščići na glavi nisu uši nego upravo rogovi. Umjesto nogu samo su modelirani patrljci pa se pretpostavlja da je riječ o ležećoj figuri. Za ovu figuru je karakteristično to da je falus izrazito naglašen, iznad njega je nekada bila traka koja bi trebala predstavljati pojas. Ova figura datirana je u starije željezno doba i zbog rogova na glavi vjerojatno je predstavljala čovjeka/muškarca s maskom u obliku glave nekoga bovida i tako se ubraja u hibridne figure odnosno figure koje predstavljaju hibridna bića.

U ovu skupinu ubraja se većina figura pronađenih na gradini Turska Kosa (Čučković 1989; 2004; 2009). Još 1989. Čučković objavljuje dio nalaza pišući o brončanodobnim nalazima s područja karlovačke regije (Čučković 1989) i tu nešto detaljnije donosi nalaze iz starijeg sloja na tzv. kulturnom mjestu kojega datira u kraj kasnog brončanog doba ili u stupanj Ha B3 (Čučković 1989: 440) dok se mlađi sloj datira u Ha C–D. Zanimljivo je da se u starijem sloju nalaze manja vatrišta pa se pretpostavlja da je ovo bilo mjesto za žrtve paljenice, obredne i vječne vatre (Čučković 2009: 28). Ono što se navodi kao zanimljivost jest da je u ovome sloju bilo dosta životinjskih kostiju za koje se pretpostavlja da su dio žrtvenih darova. Spominju se kosti svinje, zatim rogovi srne, jelena i goveda (Čučković 2009: 28). Također su pronađene glave ovce i koze (Čučković 2009: 30). U sveukupnom broju životinjskih kostiju prevladavaju kosti domaćih životinja i to prije svega kosti ovce i koze, a zatim svinja i govedo dok je kod divljači najzastupljeniji jelen, te srna i divlja svinja (Čučković 2009: 30).

Iz starijeg sloja sačuvane su dvije ljudske noge od gline, a među figurama mlađeg sloja na Gradini Turska Kosa izdvajaju se figure hibridnih bića ili ljudske figure s glavom ptice u stiliziranoj formi (Čučković 2009). Na tim je figurama tijelo

čovjeka prilično stiliziranog oblika (ruke i noge su u formi patrljaka), glava je bila u formi ptičje glave, ali niti ona nije realistična (Čučković 2009: sl. 39, 40–44). Ono što je prilično istaknuto na tim figurama jest prikaz nakita u vidu ogrlica i pojasa (Čučković 2009: sl. 41–47, 50, 52, 54–55, 57). Figure sa sličnim prikazom nalaze se još na Kiringradu (Balen-Letunić 1987) te na Pogorelcu u Sisku, a vrlo je zanimljiv nalaze figure iz Poljanaca na Savi (Šeper 1944: T. 9: 88) na kojoj se također vidi ogrlica. Figura iz Poljanaca je najistočniji primjerak takve figure i govori o kontaktima koji su na kraju kasnog i početkom starijeg željeznog doba bili prisutni duž rijeke Save i odvijali se u smjeru zapad – istok. U publikaciji Šepera (1944: T. 9: 83; 10: 86–87) objavljene su i preostale figure s Kiringrada, a kasnije su objavljene i u radu Balen-Letunić (1987). Figure su interpretirane kao izvorno ljudske ili antropomorfne i vrlo su stilizirane. Međutim, važno je primijetiti da i ove figure imaju na glavi istaknute neke dijelove kao što su uši ili nos te je moguće da su to također bile stilizirane glave neke životinje ili ptice ili je možda riječ o maskama koje su šamani mogli koristiti u svojim ritualima.

Glave ptica su se nalazile i na nekim ranijim figurama kao što su poznate figure na kolicima 1 i 2 u Dupljaji (Garašanin 1983: T. 83; 84: 1) koja su pronađena na području rasprostiranja dubovačko-žutobrdske grupe i datiraju se u period srednjeg brončanog doba. Na prvim i najpoznatijim kolicima iz Dupljaje kolica voze barske ptice ili patke. Ptice su u životu brončanodobnog čovjeka igrale važnu ulogu, a to je proizašlo iz njegovog prirodnog okruženja i blizine voda (rijeka, jezera, močvara). Prelazak na drugi svijet ili „onostranost“ često se povezivao s vodama i čamcima kao što nam je poznato iz svijeta klasične Grčke (Had).

No, ovdje bismo istaknuli da su ptice, kao što je orao, bile u šamanizmu vrlo važne arhetipske

životinje, točnije životinje moći koje su predstavljale Velikog Duha ili Više Ja. Mnoga su se božanstva prikazivala zajedno s pticom, npr. u grčkoj mitologiji Zeus kao vrhovni bog prikazivao se zajedno sa zlatnim orlom kojeg je uvijek držao pored sebe, a često je i sam preuzimao orlovo obličje. Poput Zeusa, orao je bio simbol snage, hrabrosti i pravde.

Figure koje imaju tijelo čovjeka i glavu ptice pronađene su još na području današnje Slovenije na naseljima Ormož (sl. 8) i Grajski hrib (sl. 9).

Osobito je zanimljiva ova posljednja gdje se jasno vidi glava ptice s izraženim ušima, dok su ruke na figuri stilizirane u vidu patrljaka i lagano su raširene kao da prikazuju raširena krila ptice. Naša je pretpostavka da su sve te figure mogle pretstavljati šamana s maskom u formi ptice/orla i da su imale važnu ulogu u duhovnom svijetu brončanodobnih i stariježeljeznodobnih zajednica na prostoru srednje Europe.

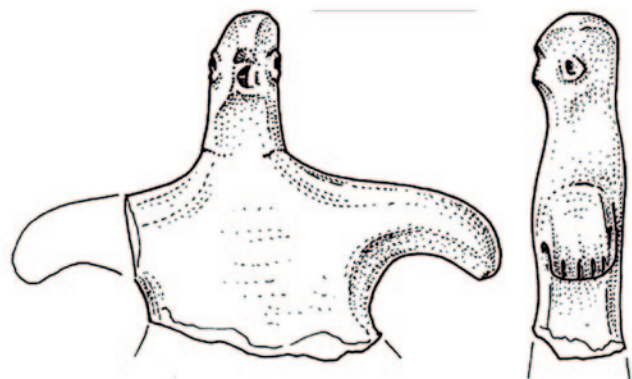
Zaključak

Na osnovi svega navedenog, moguće je reći da je zoomorfna figura s Kalnika – Igrišča jedan vrlo zanimljiv nalaz koji dolazi iz jasno stratigrafski dokumentiranog konteksta i datiran je u najmlađu fazu kasnobrončanodobnog naselja na Igrišču (faza A) (Karavanić, Kudelić 2019). Pretpostavka je da se možda radi o rijetkoj predstavi/modelu jазавca koji ima analogije na obližnjem naselju ruške grupe u Ormožu (Dular, Tomanić-Jevremov 2010: 77, sl. 91: 6). Suhozid na kojemu je jazavac pronađen nalazio se izvan kućnog prostora i mogao je biti potporanj za jednu od terasa. Sjeverno od tog dijela nalazila se ljevačka radionica (Karavanić, Kudelić 2019: sl. 7.4.) uz koju je pronađena i jedna antropomorfna figura, ali o ljevačkoj radionici i njejoj simbolici bit će riječi u nekim drugim radovima. U svakom slučaju,

Sl. 8 Figura hibridnog bića iz naselja Ormož (preuzeto od Dular, Tomanić-Jevremov 2010: 77, sl. 91: 2, CC BY-NC-SA 4.0, <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>)

Fig. 8 Figurine of a hybrid being from the Ormož settlement (taken from Dular, Tomanić-Jevremov 2010: 77, Fig. 91: 2, CC BY-NC-SA 4.0, <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>)

Sl. 9 Figura hibridnog bića iz naselja Grajski hrib (Slovenija) (preuzeto od Dular 2013: T. 13: 2, CC BY-NC-SA 4.0, <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>)

Fig. 9 Figurine of a hybrid being from the settlement of Grajski Hrib (Slovenia) (taken from Dular 2013: PL 13: 2, CC BY-NC-SA 4.0, <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>)

ova figura u velikoj se mjeri izdvaja iz uobičajenog repertoara zoomorfnih figura kasnog brončanog i starijeg željeznog doba gdje uglavnom prevladavaju figure bovida, ptica, ekvida, ali se pojavljuju i tzv. figure hibridnih bića o kojima se dosada vrlo malo pisalo, a one u sebi sadrže zanimljive elemente duhovne praksa prapovijesnih stanovnika. Ovdje smo posebno istaknuli značaj figura i kulturnog mjesta na Gradini Turska Kosa (Čučković 2009) koje predstavljaju jedinstven nalaz na prostoru Hrvatske i u sebi objedinjuju razne kulturne i duhovne prakse koje vode porijeklo još iz vremena mlađeg kamenog doba. One se mogu dovesti u vezi s drevnim duhovnim praksama i šamanizmom čije analogije pronalazimo i u etnoarheološkim studijama. Međutim, važno je napomenuti da je dio tih figura mogao biti i dio arheologije djetinjstva i da su one imale funkciju i dječjih igračaka, a ne samo ritualnih predmeta. Sve to ukazuje na potrebu detaljnije i sustavne analize takvih predmeta s naglaskom na one iz jasnog stratigrafskog konteksta što bi nam dalo bolji uvid u njihovu funkciju i simboliku.

Internetski izvori

Internet sources

Meles meles – <https://www.summagallicana.it/lessico/t/tasso%20Meles%20meles.htm>

Datawrapper – Datawrapper GmbH, www.datawrapper.de

OpenStreetMap – Open StreetMap Foundation (OSMF), www.openstreetmap.org/copyright

Literatura

Bibliography

Balen-Letunić, D. 1987, Prehistorijski nalazi s gradine Kiringrad, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. s. Vol. XX, 1–30.

Bánffy, E. 2019, *First Farmers in Carpathian Basin. Changing patterns in subsistence, ritual and monumental figurines*, Prehistoric Society Research Paper 8, Oxbow Books, Oxford.

Benac, A. 2012, *Religijske predstave prastanovnika južnoslavenskih zemalja*, Djela LXIV(5), Centar za balkanološka ispitivanja, , Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

Dular, J. 1978, *Podzemelj. Katalog najdb*, Catalogi et Monographiae 16, Narodni muzej u Ljubljani, Ljubljana.

Dular, J. 2013, *Severovzhodna Slovenija v pozni bronasti dobi / Nordost-slovenien in der späten Bronzezeit*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 27, Založba ZRC, Ljubljana. <https://doi.org/10.3986/9789612546007>

Dular, J., Tomanič-Jevremov, M. 2010, *Ormož. Utrjeno naselje iz pozne bronaste in starejše železne dobe / Befestigte Siedlung aus der späten Bronze- und der älteren Eisenzeit*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 18, Ljubljana. <https://doi.org/10.3986/9789612545659>

Čučković, L. 1989, Brončanodobni nalazi iz Karlovačke regije, *Arheološki vestnik*, Vol. 39–40 (1998–1989), 437–451.

Čučković, L. 2004, Kolapijani, in: *Ratnici na razmeđu istoka i zapada*, Balen-Letunić D. (ed.), Arheološki muzej u Zagrebu, Zagreb, 173–209.

Čučković, L. 2009, *Turska Kosa 1. Monografija arheološkog lokaliteta*, Gradski muzej Karlovac, Karlovac.

Garašanin, M. 1983, Dubovačko-žutobrdska grupa, in: *Praistorija jugoslavenskih zemalja. IV. Bronzano doba*, Benac A. (ed.), Akademika nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo, 520–545.

Gavranović, M. 2005, Spätbronzezeitliche Tierfigurinen von Dobrinje bei Visoko, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja*, Vol. 32, 95–105.

Homen, Z. 1981, Novi nalazi na Kalniku, *Muzejski vjesnik*, Vol. 4, 19–24.

Homen, Z. 1989, Kalnik / Igrišće. Naselje kasnog brončanog doba, *Arheološki pregled*, Vol. 28 (1987), 63–64.

Ilkić, M. 2006, Terakote kasnog brončanog i starijeg željeznog doba iz Sotina, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, Vol. 23, 53–66.

Jovanović, B. D. 2010, *Ostave vršačkog gorja*, Gradski muzej Vršac.

Karavanić, I. 2012, *Prapočetci religije. Simbolika i duhovnost u paleolitiku*, Školska knjiga, Zagreb.

Karavanić, I., Čondić, N. 2018, *Religije kamenog doba*, Katalozi i monografije 31, Arheološki muzej Zadar, Zadar.

Karavanić, S. 2007, Istraživanje višeslojnog nalazišta Kalnik-Igrišće 2006. godine, *Annales Instituti Archaeologici*, Vol. III, 56–59.

Karavanić, S., Kudelić, A. 2016, Kalnik – Igrišće – rezultati arheoloških iskopavanja u 2015. godini, *Annales Instituti Archaeologici*, Vol. XII, 117–121.

Karavanić, S., Kudelić, A. 2017, Kalnik – Igrišće – rezultati arheoloških iskopavanja u 2016. godini, *Annales Instituti Archaeologici*, Vol. XIII, 84–87.

Karavanić, S., Kudelić, A. 2019, *Kalnik-Igrišće. Naselje kasnog brončanog doba*, Monographiae Instituti Archaeologici 14, Institut za arheologiju, Zagreb.

Konjević, D. 2005, Slatka tajna lovačke kuhinje – jazavac obični (*Meles Meles L.*), *Meso*, Vol. 7(1), 46–49.

Kósa, P. 2023, Special ceramic figurines from the Late Bronze Age Settlement Baks-Temetőpart, *Dissertationes Archaeologicae*, Vol. 3(10), 93–128. <https://doi.org/10.17204/dissarch.2022.93>

Kossack, G. 1954, *Studien zum Symbolgut der Urnenfelder- und Hallstattzeit Mitteleuropas*, Römisch-Germanische Forschungen 20, Walter de Gruyter & Co., Berlin.

Kudelić, A. 2020, Kalnik – Igrišće – Arheološka iskopavanja 2019. godine, *Annales Instituti Archaeologici*, Vol. XVI, 288–289.

Majnarić-Pandžić, N. 1986, Prilog poznavanju kasnog brončanog i starijeg željeznog doba na Kordunu i Baniji, in: *Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području*, Znanstveni skup Karlovac, 12.-14.X.1983., Majnarić-Pandžić N. (ed.), Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 10, Hrvatsko arheološko društvo, Karlovac.

Majnarić-Pandžić, N. 1992, Ljevaonica brončanih predmeta u kasnobrončanodobnom naselju na Kalniku kod Križevaca, *Opuscula archaeologica*, Vol. 16, 57–73.

Marijan, M., Kudelić, A. 2022, Upotreba ognjišnih keramičkih predmeta u domaćinstvima kasnog brončanog doba, *Annales Instituti Archaeologici*, Vol. XVIII, 164–179.

Metzner-Nebelsick, C. 2002, *Der «Thrako-Kimmerische» Formenkreis aus der Sicht der Urnenfelder – und Hallstattzeit im südöstlichen Pannonien*, Vorgeschichtliche Forschungen 23, Verlag Rahden/Westfall, Leidorf.

Miklik-Lozok, L. 2009, *Ostava kasnog brončanog doba iz Poljanaca*, Muzej Brodskog Posavlja, Slavonski Brod.

Miličević, M. 1988, Religija vučedolske kulture, in: *Vučedol. Treće tisućljeće p.n.e.*, Durman A. (ed.), Muzejski prostor Zagreb, Zagreb, 30–31.

Moslavac, T., Jokić, S., Šubarić, D., Aladić, K., Konjarević, A. 2020, Utjecaj dodatka antioksidansa na oksidacijsku stabilnost masti jazavca, *Meso*, Vol. 22(1), 46–55.

Potrebica, H. 2009, Religijski aspekti keramičkih nalaza u pogrebnom ritualu starijeg željeznog doba, *Histria Antiqua*, Vol. 18, 163–172.

Radišić, T. 2022, *Ekonomija u kasnom latenu južnopanonskog Podunavlja: arheozoološki pristup*, Unpublished PhD Thesis, Univerzitet u Beogradu, Beograd.

Rakvin, M. 2015, Naselje na gradini Marić kod Mikleuške tijekom kasnog brončanog i starijeg željeznog doba, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, Vol. 32, 75–110.

Raunig, B. 2004, *Umjetnost i religija prahistorijskih Japoda*, Djela LXXXII(8), Centar za balkanološka ispitivanja, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

Schwarz, R. 2004, Mit der Vogelbarke ins Totenreich – das Beil aus Osternienburg, in: *Der geschmiedete Himmel. Die weite Welt im Herzen Europas vor 3600*, Meller H. (ed.), Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie Sachsen-Anhalt, Landesmuseum für Vorgeschichte, Stuttgart, 78–79.

Stanković, S. 1991, Predstava bika u starijem neolitu, *Starinar*, Vol. XL–XLI (1989–1990), 35–42.

Šeper, M. 1944, Prapoviestne glinene figure, *Vjestnik Hrvatskog arheološkog društva*, n.s. Vol. XXIV–XXV (1943–1944), 1–64.

Šimek, M. 2004, Grupa Martijanec-Kaptol, in: *Ratnici na razmeđu istoka i zapada*, Balen-Letunić D. (ed.), Arheološki muzej u Zagrebu, Zagreb, 79–129.

Vinski-Gasparini, K. 1973, *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Zadar.

Vinski-Gasparini, K. 1983, Kultura polja sa žarama sa svojim grupama, in: *Praistorija jugoslavenskih zemalja. IV: Bronzano doba*, Benac A. (ed.), Akademika nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo, 547–699.

Vrdoljak, S. 1992, Nalazi kalupa s lokaliteta Kalnik-Igrišće kao primjer metalurške djelatnosti kasnog brončanog doba u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, *Opvscvla archaeologica*, Vol. 16, 75–87.

Vrdoljak, S., Forenbaher, S. 1995, Bronze-casting and organization of production at Kalnik-Igrišće (Croatia), *Antiquity*, Vol. 69(264), 577–582. <https://doi.org/10.1017/S0003598X00081965>

Zalewski, K., Martysiak-Żurowska, D., Iwaniuk, M., Nitkiewicz, B., Stolyhwo, A. 2007, Characterization of Fatty Acid Composition in Eurasian Badger (*Meles meles*), *Polish Journal of Environmental Study*, Vol. 16(4), 645–650.

Summary

The paper presents a preliminary analysis of a zoomorphic figurine discovered in 2016 during archaeological excavations at the Kalnik-Igrišće site. The multilayered site of Kalnik-Igrišće is located on the southern slopes of Kalnik, at an elevation of approximately 500 m above sea level.

Back in the early 1980s, Zoran Homen, then curator and archaeologist at the City Museum in Križevci, initiated systematic field surveys on Kalnik, inspired by numerous archaeological artefacts discovered in the area. Shortly thereafter, he conducted archaeological excavations beneath the Veliki Kalnik fortress (Homen 1981: 19).

Motivated by the results of the field survey of the southern slopes of Kalnik, Zoran Homen conducted the first excavation at Igrišće in 1987 (Homen 1989). Archaeological excavations uncovered fragments of Late Bronze Age pottery from the period of the Baierdorf-Velatic group, or more specifically, the Zagreb group after Vinski-Gasparini (1983). In addition to pottery, complete bronze objects and a stone mould for casting pins were also discovered. Following these investigations, Zoran Homen and the City Museum in Križevci established a collaboration with the Archaeological Institute of the Faculty of Humanities and Social Sciences and Prof. Dr. Nives Majnarić-Pandžić: they began joint excavations in the following year and continued until the end of 1990. After a long hiatus, excavations were resumed in 2006 by the Institute of Archaeology in Zagreb. A trench was opened on the plateau east of St. Martin's Church, on cadastral plot 233, at an altitude of approximately 492 meters above sea level (Karavanić 2007). Excavations in this initial trench continued until 2012; it contained the western portion of a Late Bronze Age structure (Karavanić, Kudelić 2019). In 2014, a new, larger area measuring 102 m² was opened east of trench 1 (Fig. 2).

In 2016, a drywall structure composed of neatly arranged stones, approximately 2 meters in length, was discovered (Fig. 3). Remnants of daub were found alongside these stones. It is assumed that this was a retaining wall for a terrace. The figurine analysed in this paper was discovered on this very wall.

The figurine is light brown in color, made from a well-refined clay mixture, and has a well-polished surface. These technological characteristics contrast with the craftsmanship of most prehistoric zoomorphic figurines, which are generally coarsely made.

It is very difficult to determine which animal this figurine represents, as the head has not been preserved, and the animal model was likely quite stylized. One possibility is that it might depict a pig, but there are suggestions¹ that it could represent a badger. Depictions of badgers are very rare in prehistoric art. In folklore, badger fat is known for its medicinal properties, used to heal wounds and burns as well as for rheumatic diseases, as some research suggests it contains corticosteroids. Today, badger fat can still be obtained in some pharmacies in southern Germany and Poland. Its medicinal properties stem from the badger's omnivorous diet, which is primarily plant-based, resulting in fat rich in essential fatty acids.

It is difficult to say anything more detailed about the function of this zoomorphic figurine from Kalnik, but it could have served as a children's toy or possibly been used in rituals of spiritual practice within the Late Bronze Age community in the settlement at Kalnik.

Similar figurines are also found in the settlements of the Ruše group in Slovenia, such as Ormož (Fig. 7).

Zoomorphic figurines appear in various forms during the Late Bronze Age and the beginning of the Early Iron Age in the Carpathian Basin. They are mostly figurines of bovinds, but also horses, birds, and even pigs. A particularly significant discovery comes from the Gava culture settlement of Baks-Temetopart (Kósa 2023), where approximately 65 zoomorphic figurines were found in different contexts, mostly in pits.

Some of the figurines classified as anthropomorphic actually belong to hybrid beings, and this is the case with most of the idols from the cultic site of Turska Kosa (Čučković 2009).

These figurines represent a unique find in Croatia, combining various cultural and spiritual practices that trace back to the Late Stone Age. They can be linked to ancient spiritual practices and shamanism, with analogies found in ethnoarchaeological studies. However, it is important to note that some of these figurines could also be part of the archaeology of childhood, serving as children's toys rather than solely ritual objects. All of this highlights the need for a more detailed and systematic analysis of such items, focusing on those from clear stratigraphic contexts, which would provide better insights into their function and symbolism.

¹ I extend my gratitude to Dr. Andreja Kudelić, who excavated the archaeological site of Kalnik-Igrišće with me, for her suggestions.